

УДК 330.338

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.18.3>**Луцук Ю.О.**

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет оборони України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1486-2336>

Lutsyk Yulia

National Defense University of Ukraine

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

BASIC APPROACHES AND NEW OPPORTUNITIES FOR ASSASSING THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

У статті проаналізовано вітчизняний досвід розрахунку рівня економічної безпеки, узагальнено та досліджено світову практику. Особлива увага автора спрямована на питання вивчення, аналізу світових методик, дослідженню їх переваг і недоліків. Метою статті є вивчення світового досвіду оцінки рівня економічної безпеки задля можливості аналізу та прогнозування важливих для України макроекономічних показників, підтримання належного рівня економічної безпеки. Доведено, що при оцінці рівня економічної безпеки держави доцільно застосовувати комплексний підхід: враховувати національний індекс економічної безпеки та індекси світових рейтингів. Це, в свою чергу, дозволить отримати достовірну і об'єктивну оцінку рейтингу країни в світовому вимірі, захистити національні інтереси, підтримати сталий економічний розвиток та конкурентоспроможність країни на світовій арені, підсилити економічну безпеку та економічну стійкість держави.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, економічна стійкість, оцінка рівня економічної безпеки, конкурентоспроможність, світові індекси.

Purpose and relevance of the topic. The modern security environment, existing challenges and threats make adjustments to the existence of the entire society and our state in particular. Changes in the global economic space and an increase in the degree of openness of the national economy lead to the need to assess the level of economic security. The issue of the methodology for assessing the level of economic security is one of the most important. Recently, it has become increasingly popular to draw conclusions about the state of the state's economy based on the analysis of indicators and indices of international ratings. The article analyzes the domestic experience of calculating the level of economic security, summarizes and examines world practice. The purpose of the article is to study the global experience of assessing economic security for the possibility of analyzing and forecasting macroeconomic indicators important for Ukraine, maintaining an appropriate level of economic security. Methodology (methods) of research. To achieve the main goal of the article, the methods of retrospective analysis, synthesis and systemic approach were applied. The results obtained. In view of Ukraine's choice of the path to European integration, for an objective analysis of the assessment of the effectiveness of state policy in the field of national and economic security, the study of the current experience of the EU and NATO member states in the field of ensuring economic security is positive. In countries with a high level of economic development, economic security and economic resilience are measured by the basic units of the market economy system. To characterize the current threats to economic security and means of achieving its targets, such an economic category as "competitiveness" is used. The competitiveness of the national economy is considered as one of the criteria for the economic security of the state and one of the means of maintaining its economic resilience. The author's special attention is directed to the issue of studying and analyzing world methods, researching their advantages and disadvantages. It has been proven that when assessing the level of economic security of the state, it is advisable to apply a comprehensive approach: take into account the national indicator of the level of economic security and the indices of international ratings. This, in turn, will provide an opportunity to obtain a reliable and objective assessment of the country's rating in the global dimension, protect national interests, support sustainable

economic development and competitiveness of the country on the world stage, and ensure a sufficient level of economic security and economic resilience. Practical value of the article. The practical significance of the study lies in the development of methodological foundations for improving the methodology of assessing the level of economic security as a means of strengthening the economic security and economic resilience of the state.

Keywords: national security, economic security, economic resilience, assessment of the level of economic security, competitiveness, world indices.

Постановка проблеми. Основою розвитку держави – є економіка та її стійкість відносно зовнішніх та внутрішніх ризиків та загроз. Зміни у глобальному просторі та збільшення ступеня відкритості національної економіки, призводять до необхідності оцінки рівня економічної безпеки з метою адекватного реагування на дестабілізуючі фактори. Забезпечити економічну безпеку країни означає – створити механізм попередження і нівелювання загроз економічної безпеки, тим самим – забезпечити стійкість економіки.

Важливого значення набуває прогнозування стану економічної безпеки на середньо- та довгострокову перспективи та розроблення на основі проведеного аналізу комплексу стабілізуючих заходів економічної політики для підтримки достатнього рівня національної економіки.

Питання методології оцінювання економічної безпеки постає як одне із найбільш пріоритетних. На особливу увагу заслуговує питання методики розрахунку рівня економічної безпеки, яка має бути побудована, в першу чергу, з врахуванням протидії новим викликам і загрозам. Система забезпечення економічної безпеки, відповідно до затверджених Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, ґрунтується, в основному, на ліквідації загроз та усуненні негативних наслідків, а не на попередженні і нівелюванні загроз в економічній безпеці, як це відбувається в розвинутих країнах світу. Зазначений недолік звужує можливості використання запропонованої методики розрахунку рівня економічної безпеки та обумовлює необхідність удосконалення існуючих методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методології оцінювання економічної безпеки відображені в роботах вітчизняних науковців: З.С. Варналій [1], О.С. Власюк [2], В.М. Геєць [3], Я.А. Жаліло [4]. Застосування кількісних методів досліджень проблем економічної безпеки, оцінки її рівня вивчали М.О. Кизим [5], В.П. Мартинюк [6], Ю.М. Харазішвілі [7].

Аналіз робіт вітчизняних вчених свідчить про брак єдності думок щодо існуючої методики розрахунку рівня економічної безпеки, яка затверджена “Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України”, наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 9 жовтня 2013 року N 1277 (далі Методичні рекомендації) [8].

Відповідно, доцільним є аналіз існуючої методики розрахунку рівня економічної безпеки України та порівняння із набутим зарубіжним досвідом, що спонукає до подальших досліджень і пошуку нових ідей.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз існуючих Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, які потребують адаптації до сучасних викликів та загроз, і дослідження світових методик оцінки економічної безпеки, що відкриває нові можливості для об’єктивного аналізу, оцінки країни в світовому вимірі та прогнозування важливих для України макроекономічних показників задля підтримання належного рівня економічної безпеки.

Для вирішення даного питання було проаналізовано вітчизняний досвід розрахунку рівня економічної безпеки, узагальнено та досліджено світову практику.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день, для визначення рівня економічної безпеки України, застосовуються затверджені Міністерством економічного розвитку і торгівлі України Методичні рекомендації [8]. Методичні рекомендації

базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки і використовуються Міністерством економіки України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки в цілому та за окремими сферами діяльності.

В ході практичного використання, Методичні рекомендації зазнали як позитивних відгуків від вітчизняних вчених та провідних практиків-економістів, так і доволі вагомих зауважень і пропозицій щодо подальшого застосування та використання затвердженої методики розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки. На сьогоднішній день, система забезпечення економічної безпеки, відповідно до затверджених Методичних рекомендацій, ґрунтується, в основному, на ліквідації загроз та усуненні (виправленні) негативних наслідків. Система попередження і нівелювання загроз економічної безпеки, як це відбувається в розвинутих країнах світу, нажалі не передбачена.

Незважаючи на ряд недоліків та зауважень, державою і урядом здійснюється, за допомогою затвердженого механізму інтегральної оцінки рівня економічної безпеки, аналіз, контроль та прогнозування показників національної економіки практично за всіма напрямками. Органи виконавчої влади, в межах своїх повноважень, використовують Методичні рекомендації з метою підготовки і прийняття зважених управлінських рішень щодо попередження та запобігання діям реальних і потенційних загроз національним інтересам у підпорядкованих сферах.

Сучасне безпекове середовище, наявні виклики та загрози, вносять корективи в існування всього суспільства і нашої держави зокрема. Нові умови існування вимагають від уряду швидкої адаптації законодавчої бази і прийняття своєчасних управлінських рішень, спрямованих на формування комплексу стабілізуючих економічних заходів, розроблення економічної політики.

“Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року”, яка затверджена Указом Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021 [9] (далі Стратегія економічної безпеки), було запропоновано більш сучасний погляд на досягнення цілей і реалізацію пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки України: затверджено скорочений перелік основних складових економічної безпеки та їх індикаторів, визначено нові критичні межі та значення цільових орієнтирів.

Метою Стратегії економічної безпеки України визначено стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямований на реалізацію норми: “Безпека людини – безпека країни”. Необхідно зазначити, що в Стратегії економічної безпеки, для характеристики поточних загроз економічній безпеці та засобів досягнення її цільових орієнтирів, неодноразово застосовується така економічна категорія, як “конкурентоспроможність”.

Розділі 3 “Стратегічний курс у сфері економічної безпеки” п. 21 визначає, що напрям розвитку у сфері забезпечення економічної безпеки полягає у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки та досягненні визначених за основними складовими економічної безпеки цільових орієнтирів, що деталізуються конкретними завданнями за складовими економічної безпеки.

Розділ 5 “Очікувані результати реалізації Стратегії економічної безпеки” п. 26. підсумовує “...у контексті забезпечення національних економічних інтересів, реалізація Стратегії зорієнтована на... створення стійкої, конкурентоспроможної, соціально-відповідальної ринкової економіки ..” [9].

Таким чином, конкурентоспроможність національної економіки розглядається як один із критеріїв економічної безпеки держави та один із засобів підтримання її економічної стійкості. Однак, серед індикаторів та основних складових інтегрального показника економічної безпеки Методичних рекомендацій, Стратегії економічної безпеки – вище зазначений показник конкурентоспроможності відсутній.

З огляду на обрання Україною шляху до євроінтеграції, для об’єктивного аналізу оцінювання ефективності державної політики у сфері національної та економічної

безпеки, позитивним є використання сучасного досвіду держав-членів ЄС і НАТО у сфері забезпечення економічної безпеки. Відповідно, доцільним є аналіз закордонного досвіду оцінювання рівня економічної безпеки та розвитку країн.

Аналіз досвіду зарубіжних країн світу щодо формування системи критеріїв та показників економічної безпеки свідчить про те, що усталеної точки зору, на механізм розрахунку інтегральної оцінки рівня економічної безпеки і її складові елементи, не існує.

В США питання економічної безпеки вирішуються за допомогою ефективної законодавчої бази, законів: “Про економічну безпеку”, “Про економічну безпеку та відтворення”, “Про створення робочих місць і економічну безпеку”. Крім цього, в США діє закон “Про освіту для економічної безпеки”.

Американські дослідники економічну безпеку тісно пов’язують із рівнем добробуту домогосподарства. Індекс економічної безпеки об’єднує декілька параметрів: великі втрати доходів домогосподарств; витрати на медичні послуги; достатність фінансового базису домогосподарств для запобігання втрат і спадів.

Так, загрозою економічної безпеки окремої сім’ї – є падіння доходу домогосподарства більше ніж на 25% на рік. Вважається, що така втрата спричинить труднощі щонайменше для половини американців [10].

Таким чином, індексом економічної безпеки – є показник економічного стану певних груп осіб, на підставі якого і здійснюється дослідження та аналіз державної політики, спрямованої на формування економічної безпеки.

Аналізуючи погляди країн-членів Євросоюзу на питання економічної безпеки, необхідно зазначити, що країни вимірюють рівень економічної безпеки наступними показниками: розміром державного боргу, ВВП, рівнем інвестицій, розвитком технологій, інституціями [11].

Розмір державного боргу, безумовно, є ключовим фактором, що визначає рівень економічної безпеки держави. На другому місці рейтинг реального ВВП, який забезпечує економіка протягом певного звітного періоду. Рівень інвестицій в основний капітал вимірює розмір набуття державним сектором та бізнесом основних фондів, що впливає на підвищення загальної продуктивності економічної діяльності. Розвиток технологій дозволяє проаналізувати ступінь використання країною переваг сучасних інновацій, які є конкурентоспроможними на ринку та мають меншу чутливість до зовнішніх загроз. Інституційна оцінка визначає економічну конкурентоспроможність країни через призму інституцій, які наділені повноваженнями контролю за політичною стабільністю, ефективністю діяльності уряду та верховенства права.

Головна особливість забезпечення економічної безпеки країн-членів ЄС полягає в: усуненні системних загроз та упередженні потенційних ризиків через підвищення макроекономічної стійкості; прискоренні структурних реформ в економіці; залученні іноземних інвестицій; підтримці малого і середнього бізнесу; забезпеченні динамічного розвитку економіки та міжнародного співробітництва.

В країнах Західної Європи (Німеччина, Франція, Великобританія, Італія) спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня взагалі. Забезпечення економічної безпеки спрямовано, в першу чергу, на розвиток ринкових відносин. Основний акцент робиться на захисті інтересів національних виробників в внутрішньому і зовнішньому ринках [10].

Необхідно зазначити, що закордонний досвід держав-членів ЄС і НАТО свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення стану економічної безпеки. У країнах з високим рівнем розвитку економіки економічна безпека та економічна стійкість вимірюються базовими одиницями системи ринкового господарства, основними з яких є:

- показник ВВП на душу населення;
- показник конкурентоспроможності.

“Конкурентоспроможність” – похідне слово від терміну “конкуренція” і є головним критерієм при оцінюванні економічних, управлінських та політичних функцій держави. “Конкурентоспроможність розглядається як здатність економіки певної держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, збільшенням продуктивності виробництва та забезпеченням на такому ґрунті високого й постійно зростаючого рівня життя населення” [12]. Відповідно, показник конкурентоспроможності дозволяє відслідковувати окремо взяті країни на шляху до формування економічної стійкості, визначати сильні і слабкі сторони економіки, що в подальшому дозволяє адаптувати економічну політику у відповідності до виявлених ризиків та загроз економічній безпеці.

На наш погляд, доцільним є вивчення питання безпосереднього зв'язку між конкурентоспроможністю національної економіки, економічною безпекою та захистом національних інтересів.

Останнім часом, стає дедалі популярнішим робити висновки про стан економіки держави на основі аналізу показників та індексів міжнародних рейтингів. Дослідженням конкурентоспроможності країн займаються найвпливовіші організації світу: Всесвітній економічний форум, Світовий банк, Організація економічного співробітництва і розвитку. Дослідницькі центри щорічно публікують обстеження кількох десятків країн на основі вивчення та аналізу низки критеріїв, які допомагають комплексно оцінити країни та порівняти їх здобутки. Тим самим, Звіти світових організацій багато років поспіль, оцінюючи ефективність економічної політики та інституційних реформ, слабкі та сильні сторони національних економік досліджуваних країн, впливають на вектор управлінських рішень політичних та економічних лідерів.

“Оцінка країн за різними показниками конкурентоспроможності та визначення їх рейтингу є одним з інструментів формування державної політики та визначення подальших дій уряду щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Через рейтинг оцінюється здатність держави до створення конкурентного середовища та сприятливих умов для ведення бізнесу. Подальші дослідження лежать у площині порівняльного аналізу досліджень глобальної конкурентоспроможності, що проводяться світовими організаціями та міжнародними експертами з метою виявлення протиріч” [13].

Сьогодні міжнародними інституціями розраховується близько тридцяти узагальнюючих показників, які використовуються як урядами держав, так і лідерами бізнесу для формування дієвої економічної політики та інституційних реформ: Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), Індекс глобалізації (KOF Index of Globalization), Індекс глобальної конкурентоспроможності (The IMD World Competitiveness Yearbook), Індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index), Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index), Індекс свободи преси (Press Freedom Index), Індекс конкурентоспроможності талантів (The Global Talent Competitiveness Index), Індекс ефективності переходу до сталого розвитку (New Transitions Performance Index), Глобальний індекс інновацій (the Global Innovation Index), Інноваційний індекс агентства Bloomberg (the Bloomberg Innovation Index), Зведений інноваційний індекс (Summary Innovation Index). Аналіз динаміки показників України в міжнародних рейтингах наведено в таблиці 1.

Найпопулярнішими серед міжнародних показників є рейтинг конкурентоспроможності. Для визначення рівня конкурентоспроможності країни найчастіше використовуються міжнародні методики, представлені Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum – WEF) та Інститутом розвитку менеджменту (“International Institute for Management Development” – IMD, Lausanne) [24; 25].

Таблиця 1

Динаміка рейтингу України за світовими індексами

Світові індекси	Рік / індекс / кількість досліджуваних країн								
	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019
Індекс глобальної конкурентоспроможності	89 (139)	82 (142)	73 (144)	84 (148)	79 (140)	85 (138)	79 (140)	81 (137)	85 (141)
Індекс сприйняття корупції	134 (180)	136 (180)	144 (180)	144 (180)	142 (180)	130 (180)	131 (180)	130 (180)	120 (180)
Індекс легкості ведення бізнесу	149 (189)	152 (189)	137 (189)	112 (189)	96 (189)	83 (190)	80 (190)	76 (190)	71 (190)
Індекс інвестиційної привабливості	2,57	3,28	2,18	2,12	1,87	2,57	2,88	3,15	–
Індекс економічної свободи	162 (180)	164 (180)	163 (180)	161 (180)	155 (180)	162 (180)	166 (180)	150 (180)	147 (180)
Глобальний індекс інновацій	–	63 (141)	71 (142)	63 (143)	65 (141)	56 (128)	50 (127)	43 (126)	47 (126)
Інноваційний індекс агентства Bloomberg	–	–	23 (50)	42 (50)	33 (50)	41 (50)	42 (50)	46 (60)	53 (60)
Індекс конкурентоспроможності талантів	–	–	–	67 (119)	72 (118)	66 (119)	69 (118)	61 (119)	63 (125)
Індекс розвитку людського потенціалу	–	–	78 (186)	83 (187)	81 (188)	81 (188)	84 (188)	88 (189)	90 (189)
Зведений Інноваційний Індекс	–	–	–	34	35	35	35	33	36

Джерело: розроблено автором [14–23]

Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (англ. – Global Competitiveness Index, GCI WEF) розраховується починаючи із 1979 року. Мета індексу – проаналізувати і порівняти конкурентоспроможність країн світу, визначити здатність економіки до зростання у довгостроковій перспективі.

Світовий індекс конкурентоспроможності (англ. – The IMD World Competitiveness Yearbook, IMD WCY) вперше був опублікований в 1989 році. Мета індексу – визначити можливість країни створювати і підтримувати конкурентне середовище країни, в індексі враховуються економічні і соціальні показники, бізнес-атмосфера.

Суть вищезазначених методик зводиться до вимірювання та ранжирування окремих груп показників розвитку країн і виведення синтетичного показника їх конкурентоспроможності. Порівняння двох методик розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності представлено в табл. 2.

Більш детально про вищезгадані світові індекси конкурентоспроможності.

Методологія розрахунку Індeksu глобальної конкурентоспроможності (далі ІГК) Всесвітнього економічного форуму ґрунтується на трактуванні конкурентоспроможності як сукупності установ, політик та факторів, що визначають рівень продуктивності економіки, а звідси – і потенційний рівень процвітання країни. Відповідно ІГК є інтегральним індексом, що поєднує 114 показники, які характеризують 12 складових конкурентоспроможності: інституції; інфраструктуру; макроекономічну стабільність; охорону здоров'я та базову освіту; вищу освіту та професійну підготовку; ефективність товарного ринку; ефективність ринку праці; рівень розвитку фінансового ринку; технологічну готовність; розмір ринку; рівень розвитку бізнесу; інновації.

Таблиця 2

Порівняння методик розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності, WEF та IMD

Методологія	WEF	IMD
Назва звіту	The Global Competitiveness Report	The IMD World Competitiveness Yearbook
Мета звіту	аналіз і порівняння рівня конкурентоспроможності країн світу, визначити здатність економіки зростати у довгостроковій перспективі	визначити можливість країни створювати і підтримувати конкурентне середовище країни, враховуються економічні і соціальні показники країн, бізнес-атмосфера
Рік публікації	1979	1989
Кількість країн	141	63
Кількість показників	114, згруповані в 12 компонент	330, об'єднані в 4 фактори
Структура інтегрального показника	якісні показники – 47 кількісні показники – 56	якісні показники – 92 кількісні показники – 163
Основні фактори	Базові вимоги Підсилювачі ефективності Інновації	Економічний розвиток Ефективність уряду Ефективність бізнесу Інфраструктура
Методика розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності	Показник отримується шляхом агрегації від рівня індикатора (найменшого) до рівня індексу (найбільшого). Дані індикатора ранжуються від 0 до 100, де 100 – найкращий стан. На кожному рівні агрегації рахується середнє арифметичне компонент показників. Фінальна оцінка – це середнє з 12 компонент.	Країна з найбільшим середнім факторним показником отримує оцінку 100. Середні факторні показники засновані на агрегуванні субфакторних показників, що є значеннями стандартного відхилення відповідного субфактору для кожної країни. Статистичні дані мають вагу 2/3, дані з опитування – 1/3.

Джерело: розроблено автором [24–27]

У 2018 році, відповідно до змін та перетворень на макро- та мікроекономічному рівнях, Всесвітній економічний форум дещо уточнив методику розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності. Методика розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності базується, як і раніше, на 12 компонентах, де були уточнені назви, і зменшено кількість показників зі 114 до 98, серед яких 64 показника – нові. Ці зміни в методиці обумовлені стрімким розвитком країн під впливом Четвертої індустріальної революції та динамічним розвитком цифрових технологій, які не були враховані раніше [26].

Глобальний індекс конкурентоспроможності не розраховувався у 2020–2021 роках, так як у 2019–2020 році світ зіткнувся із всеохоплюючою пандемією, яка уповільнила, а в деяких випадках і призупинила економічні процеси взагалі.

Наприкінці 2020 року Всесвітнім економічним форумом було випущено спеціальне видання – Доповідь про глобальну конкурентоспроможність, спеціальний випуск 2020: “Як країни просуваються на шляху до одужання” [27]. Доповідь надала узагальнену інформацію щодо перетворення економічних систем після пандемії COVID-19 у цілому. Було наведено ряд рекомендації для перетворення за чотирма базовими напрямками: сприятливе середовище, людський капітал, ринки, інноваційні екосистеми. Індекс глобальної конкурентоспроможності у 2020–2021 роках не розраховувався, відповідно аналіз конкурентоспроможності країн-світу сформовано до 2019 року включно, що наведено в табл. 3.

Таблиця 3

**Динаміка рейтингу країн-світу
за індексом глобальної конкурентоспроможності, WEF**

Країна	Рік / кількість країн														
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
	117	125	131	134	133	139	142	144	148	144	140	138	137	140	141
Сінгапур	6	5	7	5	3	3	2	2	2	2	2	2	3	2	1
США	2	1	1	1	2	4	5	7	5	3	3	3	2	1	2
Гонконг	28	11	12	11	11	11	11	9	7	7	7	9	6	7	3
Швейцарія	8	6	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	5
Японія	12	7	8	9	8	6	9	10	9	6	6	8	9	5	6
Німеччина	15	8	5	7	7	5	6	6	4	5	4	5	5	3	7
Швеція	3	3	4	4	4	2	3	4	6	10	9	6	7	9	8
Данія	4	4	3	3	5	9	8	12	15	13	12	12	12	10	10
Фінляндія	1	2	6	6	6	7	4	3	3	4	8	10	10	11	11
Франція	30	18	18	16	16	15	18	21	23	23	22	21	22	17	15
Китай	49	54	34	30	29	27	26	29	29	28	28	28	27	28	28
росія	75	62	58	51	63	63	66	67	64	53	45	43	38	43	43
Україна	84	78	73	72	82	89	82	73	84	76	79	85	81	83	85

Джерело: розроблено автором [26; 27]

Динаміка рейтингу України дозволяє зробити висновок про відсутність активної політики та проривів у підтримці конкурентоспроможності, інноваторства, інвестиційної привабливості як державою, так і бізнесом, що не може не впливати на економічну стійкість, відповідно і на рівень економічної безпеки країни загалом.

Рейтинг конкурентоспроможності країн за методикою IMD розраховується Інститутом розвитку менеджменту і охоплює 63 країни. IMD досліджує економіку країн, що відіграють ключові ролі в світовій економіці. В Звіті досліджено, в тому числі:

– 29 країн, які є членами Організації Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР), а також входять до складу ЄС;

– з пострадянських країн в рейтингу – тільки росія та Україна (досліджуються з 2007 року);

– з країн Африки – Південна Африка;

– з країн Західної Азії – Ізраїль, Йорданія і Туреччина;

– зі Східної Азії – Китай та Індія;

– з Латинської Америки – Аргентина, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Мексика, Чилі.

Дослідження оцінки рівня конкурентоспроможності формується на базі аналізу 330 чинників, що групуються за такими категоріями: “стан економіки”, “ефективність уряду”, “ефективність бізнесу”, “стан інфраструктури” [28].

IMD була розроблена спеціальна методика – крім статистичних даних, у кінцевому рейтингу знаходять віддзеркалення думки і настрої представників бізнес-еліти досліджуваних країн. Статистичні дані беруться з міжнародних статистичних джерел, дані опитувань отримують шляхом співпраці з 56 партнерськими інститутами, що проводять місцеві опитування та гарантують актуальність, надійність та точність інформації.

Рейтинг IMD визначає, наскільки соціальне середовище сприяє підвищенню конкурентоспроможності країни – враховуються бізнес-атмосфера, економічні і соціальні показники країн, що наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Динаміка рейтингу країн-світу за рівнем конкурентоспроможності, IMD

Країна	Рік / кількість країн					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	61	61	63	63	63	63
Сінгапур	3	4	3	3	1	1
Гонконг	2	1	1	2	2	5
США	1	3	4	1	3	10
Швейцарія	4	2	2	5	4	3
Об'єднані Арабські Емірати	12	15	10	7	5	9
Нідерланди	15	8	5	4	6	4
Ірландія	16	7	6	12	7	12
Данія	8	6	7	6	8	2
Швеція	9	5	9	9	9	6
Катар	13	13	17	14	10	14
Норвегія	7	9	11	8	11	7
Люксембург	6	11	8	11	12	15
Канада	5	10	12	10	13	8
Китай	22	25	18	13	14	20
Фінляндія	20	20	15	16	15	13
Німеччина	10	12	13	15	17	17
Австралія	18	17	21	19	18	18
Ісландія	24	23	20	24	20	21
росія	45	44	46	45	45	50
Україна	60	59	60	59	54	55

Джерело: розроблено автором [29]

Конкурентоспроможність національної економіки відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, нажаль, позиція України за результатами рейтингів WEF і IMD є невисокою. Країна відстає від більшості країн-світу за рейтингом конкурентоспроможності. Займає низькі позиції в регіональному вимірі та не відображає динаміки до зростання останніми роками. Так, Україна посіла 85-е місце зі 141 країни у рейтингу конкурентоспроможності за WEF у 2019 році, а також 55-е, 54-е місця із 63 країн у рейтингу IMD в 2020, 2021 роках.

Повертаючись до предмета дискусії, оцінки рівня економічної безпеки країни, необхідно звернути увагу на той факт, що представлені аналітичні матеріали дозволяють оцінити позицію України відносно інших країн світу з огляду на стан економіки. Наразі, коли першочерговим завданням для всіх країн є реагування на кризу, реалії сьогодення змушують переосмислити питання економічної безпеки і звернути увагу на таку економічну категорію як "конкурентоспроможність". Порівняння вітчизняної та світових методик наведено в табл. 5.

Проведене комплексне дослідження методик дало змогу виявити, що запропоновані до аналізу методики мають багато спільного. Однак, принциповою відмінністю є те, що Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України розроблені з урахуванням специфіки однієї країни – України. Світові методики конкурентоспроможності (WEF, IMD) є уніфікованими для всіх країн світу. Незважаючи на рівень розвитку, специфіку та особливості кожної країни, світові методики конкурентоспроможності (WEF, IMD) дають можливість порівняти набуті країною за рік нові спроможності і зосередити увагу на перспективних напрямках розвитку.

Таблиця 5

Порівняння вітчизняної та світових методик

Методологія	WEF	IMD	МР Україна
Назва звіту	The Global Competitiveness Report	The IMD World Competitiveness Yearbook	Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України
Мета звіту	аналіз і порівняння рівня конкурентоспроможності країн світу, вчинення здатності економіки зростати у довгостроковій перспективі	визначити можливість країни створювати і підтримувати конкурентне середовище країни, враховуються економічні і соціальні показники, бізнес-атмосфера	визначити рівень економічної безпеки України як однієї із основних складових національної безпеки держави і визначити перелік основних індикаторів стану економічної безпеки
Масштаб використання	Використовується для розрахунку рейтингу країн світу		Використовується для розрахунку рівня економічної безпеки України
Кількість країн	141	63	1
Кількість показників	114, згруповані в 12 компонент	330, об'єднані в 4 фактори	130, об'єднанні в 9 груп
Вагові коефіцієнти	Присвоюється вага коефіцієнтам		
Субіндекси	Відображення загальної картини		Деталізація
Деталізація показників	Загальні показники		Врахована специфіка розвитку країни
Основні фактори (складові, субіндекси)	Базові вимоги Підсилювачі ефективності Інновації	Економічний розвиток Ефективність уряду Ефективність бізнесу Інфраструктура	Виробнича Демографічна Енергетична Зовнішньоекономічна Інвестиційно-інноваційна Макроекономічна Продовольча Соціальна Фінансова
Методика розрахунку інтегрального показника	Показник отримується шляхом агрегації від рівня індикатору (найменшого) до рівня індексу (найбільшого). Дані індикатора ранжуються від 0 до 100, де 100 – найкращий стан. На кожному рівні агрегації рахується середнє арифметичне компонент показників. Фінальна оцінка – це середнє з 12 компонент.	Середні факторні показники засновані на агрегуванні субфакторних показників, що є значеннями стандартного відхилення відповідного субфактору для кожної країни. Статистичні дані мають вагу 2/3, дані з опитування – 1/3. Країна з найбільшим середнім факторним показником отримує оцінку 100.	Інтегральна оцінка здійснюється на підставі формування множин (переліку) індикаторів, визначення характеристичних значень індикаторів (абсолютно небезпечний рівень, критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, оптимальний), нормування останніх і визначення вагових коефіцієнтів.

Джерело: розроблено автором [8; 24; 25]

Складові методик схожі між собою. Відмінності спостерігаються за назвами складових інтегрального показника, але в цілому групи відображають однакову суть.

При формуванні індексів глобальної конкурентоспроможності (WEF, IMD) для оцінки конкурентоспроможності використовуються якісні та кількісні показники, які базуються на статистичних даних і результатах опитувань. Дослідники IMD фокусуються на меншій кількості країн різного рівня розвитку та використовують більшу кількість індикаторів для підрахунку рейтингу. Остання ітерація методики за WEF враховує чинник інновацій в оцінці конкурентоспроможності.

Принциповою відмінністю є те, що в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України відсутні, надзвичайно важливі на сьогоднішній день показники: корупція, марнотратство державних витрат, корпоративна етика, якість доріг, якість освітньої системи, якість шкіл менеджменту, доступ до Інтернету в школах, вплив оподаткування на стимули до роботи, гнучкість заробітної плати, здатність країни утримувати (залучати) таланти, аналіз використання інформаційно-комунікаційних технологій.

На протигагу вітчизняній концепції, світова концепція оцінювання стану економічної безпеки та конкурентоспроможності спрямована, в першу чергу, з точки зору надійності та прибутковості – на мінімізацію і попередження ризиків. В другу чергу – на формування конкурентних переваг країни, створення сприятливої бізнес-атмосфери з метою залучення інвестицій та можливості впливу на глобалізаційні економічні процеси. Такі підходи виправдані як наслідок домінування економік країн-членів ЄС, наряду із економікою США у світовому економічному просторі.

Перед Україною, за років набуття незалежності, було інше завдання: забезпечити стабільний рівень економіки заради державного розвитку та наближення у майбутній перспективі до стандартів країн-членів ЄС.

Підсумовуючи проведений порівняльний аналіз вітчизняної та світових методик оцінки рівня економічної безпеки, можна дійти висновків:

- застосовувати світові індекси доцільно для визначення рейтингу конкурентоспроможності. Це дає змогу сформувати конкурентні переваги країни, зосередити увагу на перспективних напрямках розвитку і оцінити позицію України відносно інших країн світу з огляду на стан економіки, проте є недостатнім для внутрішнього управління економікою та підтримання на належному рівні економічної безпеки та економічної стійкості;

- для повноцінного і комплексного аналізу стану економічної безпеки, внутрішнього управління економікою доцільно використовувати інтегральний показник рівня економічної безпеки, розрахований відповідно до Методичних рекомендацій. Інтегральний показник рівня економічної безпеки враховує специфіку країни, яка може бути прихована за структурним дисбалансом, внутрішніми політичними та економічними суперечностями, невизначеністю і новим викликом спричиненими війною.

Запропонований комплексний підхід дасть можливість отримати достовірну і об'єктивну оцінку рейтингу країни в світовому вимірі, захистити національні інтереси, підтримати сталий економічний розвиток та конкурентоспроможність країни на світовій арені, підсилити економічну безпеку та економічну стійкість держави.

Висновки. Україна бере курс на європейську інтеграцію, відтак має відповідати європейським стандартам і мати відповідні показники економічного розвитку. Поліпшити свою позицію можна за умови системного моніторингу існуючих ризиків і загроз економічній безпеці, швидкому реагуванню на нові виклики та гнучкій економічній політиці.

Відповідно, у перспективі подальших досліджень, науковий пошук повинен бути зосереджений на удосконалення наявних методичних підходів щодо оцінки рівня економічної безпеки держави та пошуку економічних показників, які володіють високою циклічною чутливістю і дозволяють робити висновки про стан складових економічної безпеки більш точними та об'єктивними.

Список використаних джерел:

1. Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Саснко О.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення. Київ : Знання України, 2011. 299 с.
2. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. Київ, 2008. 48 с.
3. Геєць В.М. Концепція економічної безпеки України. Ін-т екон. прогнозування. Київ : Логос, 1999.
4. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.
5. Кизим М.О., Іванов Ю.Б., Губарєва І.О. Оцінювання рівня економічної безпеки України та країн Європейського Союзу. *Фінанси України*. 2018. № 4. С. 7–18.
6. Мартинюк В.П. Методичні підходи до розрахунку інтегрального показника економічної безпеки держави. Соціально-економічні проблеми і держава. 2014. Вип. 1 (10). С. 277–286. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14mvpebp.pdf>
7. Харашівлі Ю.М., Дронь Є.В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 117 с.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
9. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>.
10. Hacker J.S., Huber Gr., Rehm Ph., Schlesinger M., Valletta R. The Economic Security Index (ESI). A New Measure of the Economic Security of American Workers and their Families. URL: http://economicsecurityindex.org/assets/48pgplusCov_revised%20Aug%204.pdf
11. Кошиков Д.О. Зарубіжний досвід оцінювання економічної безпеки: основні підходи та можливості для України. Право і безпека. 2020. № 2 (77).
12. Волоснікова Н., Климова С., Губанова Н., Косич М., Яцина В. Напрями розвитку конкурентоспроможності України в умовах глобалізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Том 4 (45).
13. Дернова І.А., Боровик Т.М., Кравченко Л.В. Глобальний вимір конкурентоспроможності України. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 29–34.
14. The Global Competitiveness Report. URL: <https://fdlx.com/politic/mir/100985-rejting-konkurentosposobnosti-ekonomik-stran-mira-2017-2018.html>
15. Медіатека. URL : <https://www.dw.com/uk> <https://www.dw.com/uk>
16. Україна в рейтингу світового банку легкості ведення бізнесу URL: <http://edclub.com.ua/analityka/doing-business-2018-ukrayina-v-reytingu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>
17. Індекс інвестиційної привабливості України тримається в нейтральній площині URL: <https://finpost.com.ua/news/9159>
18. Україна в Індексі економічної свободи-2017 додала 1,3 бала, але опустилася на 166-те місце. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/403745.html>
19. The Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf.
20. South Korea Leads World in Innovation as U.S. Exits Top Ten. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-03/south-korea-leads-world-in-innovation-u-s-drops-out-of-top-10>
21. European Innovation Scoreboard 2021. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/45973>
22. The Global Talent Competitiveness Index 2021 URL: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf>
23. Global Talent Competitiveness Index 2019 URL: <https://gtcistudy.com>
24. Світовий економічний форум. URL : <https://www.weforum.org>
25. Інститут розвитку менеджменту URL: <https://www.imd.org/research-knowledge/competitiveness/>
26. The Global Competitiveness Index. The Global Competitiveness Report 2017–2018. 2018. URL: <https://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
27. The Global Competitiveness Report Special edition 2020. How Countries are Performing on the Road to Recovery. 2020. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitiveness

ssReport2020.pdf?fbclid=IwAR0wqSch5B_PNbnjswuyJTPgdsu_PE7MZyIpl0O9G1BUgn0d3VHtWUCUOu0Q

28. International Institute for Management Development. All criteria list. 2022. URL: https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release2022/all_criteria_list_wcy_2022.pdf

29. IMD World Competitiveness Center, (2021). IMD World Competitiveness ranking 2021. Country Profile: Ukraine. URL: <https://wwwcontent.imd.org/globalassets/wcc/docs/wco/pdfs/countries-landingpage/UA.pdf>

References:

1. Varnaliy Z. S., Burkal'tseva D. D., Sayenko O. S. (2011) *Economic security of Ukraine: problems and priorities of strengthening*. Kyiv: Znannya Ukrayiny, 299 p.

2. Vlasyuk O. S. (2008) *Theory and practice of economic security in the system of economic science*. In-t probl. mizhnar. bezpeky pry Radi nats. bezpeky i oborony Ukrayiny. Kyiv, 48 p.

3. Heyets V. M. (1999) *Concept of economic security of Ukraine*. In-t ekon. prohnozuvannya. Kyiv: Lohos.

4. Zhalilo Ya. A. (2001) National security strategy of Ukraine in the context of the experience of the world community. Kyiv: Sat-sanha, 224 p.

5. Kyzym M. O., Ivanov Yu. B., Hubaryeva I. O. (2018) Assessment of the level of economic security of Ukraine and the countries of the European Union. *Finansy Ukrayiny*, no. 4, pp. 7–18.

6. Martynyuk V. P. (2014) Methodical approaches to the calculation of the integral indicator of the economic security of the state. *Socio-economic problems and the state*, is. 1 (10), pp. 277–286. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14mvpebp.pdf>

7. Kharazishvili Yu. M., Dron Ye. V. (2014) Forecasting indicators, threshold values and the level of economic security of Ukraine in the medium term; analit. dop. Kyiv: NISD, 117 p.

8. On Approval of the Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine of 29 October 2013, No. 1277. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

9. Economic Security Strategy of Ukraine for the period up to 2025: Decree of the President of Ukraine of 11 August 2021 No. 347/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>

10. Hacker J. S., Huber Gr., Rehm Ph., Schlesinger M., Valletta R. The Economic Security Index (ESI). A New Measure of the Economic Security of American Workers and their Families. Economic Security Index. Available at: http://economicsecurityindex.org/assets/48pgplusCov_revised%20Aug%204.pdf

11. Koshykov D. O. (2020) Foreign experience of assessing economic security: main approaches and opportunities for Ukraine. *Law and security*, no. 2 (77).

12. Volosnikova N., Klymova S., Hubanova N., Kosych M., Yatsyna V. (2022) Directions of development of competitiveness of Ukraine in conditions of globalization. *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii ta praktyky*, vol. 4 (45).

13. Dernova I. A., Borovyk T. M., Kravchenko L. V. (2020) Global dimension of competitiveness of Ukraine. *Market infrastructure*, is. 42, pp. 29–34.

14. The Global Competitiveness Report. Available at: <https://fdlx.com/politic/mir/100985-rejting-konkurentosposobnosti-ekonomik-stran-mira-2017-2018.html>

15. Media library. Available at: <https://www.dw.com/uk> <https://www.dw.com/uk>

16. Ukraine in the ranking of the World Bank for ease of doing business. Available at: <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytyngu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>

17. Ukraine's investment attractiveness index remains in the neutral plane. Available at: <https://finpost.com.ua/news/9159>

18. In the Index of Economic Freedom-2017, Ukraine added 1.3 points, but fell to 166th place. Available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/403745.html>

19. The Global Innovation Index 2021. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf

20. South Korea Leads World in Innovation as U.S. Exits Top Ten. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-03/south-korea-leads-world-in-innovation-u-s-drops-out-of-top-10>

21. European Innovation Scoreboard 2021. Available at: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/45973>
 22. The Global Talent Competitiveness Index 2021 Available at: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf>
 23. Global Talent Competitiveness Index 2019. Available at: <https://gtcistudy.com>
 24. World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org>
 25. Institute of Management Development. Available at: <https://www.imd.org/research-knowledge/competitiveness/>
 26. The World Economic Forum (2018) The Global Competitiveness Index. The Global Competitiveness Report 2017-2018. Available at: <https://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
 27. The World Economic Forum (2020) The Global Competitiveness Report Special edition 2020. How Countries are Performing on the Road to Recovery. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf?fbclid=IwAR0wqSch5B_PNbnjswuyJTPgd-su_PE7MZYIpl0O9G1BUgn0d3VHtWUCUOu0Q
 28. International Institute for Management Development (2022) All criteria list. Available at: https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release2022/all_criteria_list_wcy_2022.pdf
 29. IMD World Competitiveness Center (2021) IMD World Competitiveness ranking 2021. Country Profile: Ukraine. Available at: <https://wwwcontent.imd.org/globalassets/wcc/docs/wco/pdfs/countries-landingpage/UA.pdf>
-